

НАРОДНА АСТРОМЕТЕОРОЛОГИЈА (AL-'ANWĀ') КАО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ КАТАРА

СВЕТЛАНА М. ПЕРОВИЋ

Независни истраживач, доктор филолошких наука
E-mail: svetlanaperovic990@gmail.com

Резиме: Истражујући прошлост и садашњост астрометеоролошких знања на подручју заливских земаља, пре свега у Катару, у овом раду ћемо покушати да објаснимо систем астрометеоролошких пракси који је познат као al-'anwā', домаћај научно-књижевног жанра који се развио на овом систему и његову везу са онима што би се данас назвало алманасима. У жељи да проверимо да ли народна астрономија и метеорологија и даље живе довољно међу народом Катара да би се уврстили у нематеријално културно наслеђе, осврнућемо се на неке од најпознатијих савремених катарских алманаха и других дела која садрже сличне податке.

Кључне речи: астрометеорологија, етноастрономија, al-'anwā', Месечеве станице, кишоносне звезде, културно наслеђе, Катар

1. УВОД

Унескова Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа, коју је Србија ратификовала у мају 2010. године, нематеријално културно наслеђе означава као "практике, приказе, изразе, знања, вештине, као и инструменте, предмете, артефакте и културне просторе који су с њима повезани, а које заједнице, групе и, у појединим случајевима, појединци, препознају као део свог културног наслеђа".⁵¹

Промоција нематеријалног културног наслеђа је релативно од скора популарна у заливским земљама, а приметна је њена политизација од самог почетка. Постоји неколико разлога зашто је културно наслеђе битно у Заливу. За разлику од других земаља које припадају арапском свету попут Ирака, Сирије и Египта, заливске земље немају богату писану историју, али могу да се поносе усменим видовима изражавања и праксама везаним за своје подручје. Данас веома богате, све заливске земље су, осим Омана, биле колоније, па се у промовисање и истицање националног идентитета итекако улаже. Године 1982. је у Дохи уз помоћ Унеска основан Центар за наслеђе земаља Арапског залива (ар. *Markaz at-turāt aš-ša'abī li-duwal al-Ḥalīğ al-'Arabī*) у ком се обрађивала и прикупљала грађа из арапског света у циљу истраживања културног наслеђа.

51 <https://nkns.rs/cyr/o-nematerijalnom-kulturnom-nasledju>

Научници из целог света су имали могућност да посете Центар и спроводе своја истраживања, али је Центар престао са радом 2005. године и прикупљена грађа се растурила по заливским земљама. Истичући свој национални идентитет, све заливске земље поносно истичу порекло од бедуинског, номадског становништва за које се у арапској култури везује чистота арапског језика и очување арабљанских традиција. Наравно да се већина модерних држава развила од седелачког становништва у приобалним деловима залива, али је међу тим становништвом било и странаца, што не одговара жељи да се створи идеја о чистој нацији каква се формира тврдњама о пореклу нације од одређених номадских племена (Вариско 2022, 2-7).

Доха се све чешће самоистиче као културна престоница исламског света, а труд који катарска министарства улажу у очување и промоцију културног наслеђа је немогуће не приметити. По угледу на списак нематеријалног наслеђа Унеска, на званичној интернет страници Министарства културе Катара може се пронаћи списак⁵² националног нематеријалног добра. На њему се налазе народни музички инструменти, калиграфија, народна израда одеће, народно зидарство и бродоградња, узгој и сезонско узбирање плодова одређених биљних врста, узгој одређених животиња, лов, риболов, прослава празника, народне игре, усмене форме изражавања, итд. Поред тога су на списку народни календари и народна астрометеорологија што је за нас и овај рад најзначајније.

2. НАРОДНА АСТРОМЕТЕОРОЛОГИЈА У АРАПСКОМ СВЕТУ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Арапска средњовековна астрономија представља мешавину арабљанске традиционалне астрономије и математичке астрономије. На математичку астрономију су највише утицала хеленистичка астрономија и у одређеној мери индијска, док је народна, традиционална астрономија подразумевала познавање Месечевих мена и једноставно праћење времена помоћу Месечевих станица ноћу и сенки дању и астрометеоролошке праксе посматрања хелијачких излазака и акроничких залазака одређених звезда и астеризама (Кинг 2000, 586, 587; Кунич 2016, 118–120).

На основу поменутих излазака и залазака, година је у преисламској Арабији према Абу Зајду и Кутрубу била подељена на дванаест *al-'anwā'* делова који су били везани за кишне периоде. Према Абу Зајду ел Ансарију (умро 830) то су: *al-'Arquwatān al-mu'ahharatān*, *aš-Šarṭ (aš-Šaraṭān)*, *at-Turayyā*, *al-Ġawzā'*, *ad-Dirā'*, *an-Naṭra*, *al-Ġabha*, *aš-Šarfa*, *as-Simākān*, *an-Nasrān*, *Aḥḍar*, *al-'Arquwatān al-'awwaliyān* (Вариско 1987: 255). Изласци, заласци, кулминације ових звезда и астеризама су, поред кишних периода, доведени у везу и с дешавањима у биљном и животињском свету, ветровима, облацима, грмљавином, температурама преко ноћи и дана, земљорадњом, променама у понашању људи и животиња, па чак и са земљотресима, проласцима комета и изгледом Млечног пута. О свему овоме не постоје писани извори пре IX века, али се сећање на народну астрометеорологију и везу између звезда и киша сачувало у народној поезији и прози (Дусен 2016, 121). Један од примера је римована изрека која се везује за Плејаде (ар. *an-Nağm*): "*Idā ṭala 'a an-Nağm, fa-l-ḥarru fī ḥadm, wa-l- 'uṣbu fī*

52 <https://www.moc.gov.qa/en/national-inventory-list/>

ḥaṭm, wa-l- 'ānātu fī kadm" (Пелат 1955, 21), у преводу: "Када се уздигну Плејаде, врућина је несносна, трава је сува и магарци једни друге уједају."

Због недостатка писаних извора о астрометеоролошким праксама пре IX века, не знамо када се и на који начин систем од дванаест периода проширио и изједначио са 28 Месечевих станица, али се то вероватно десило под утицајем индијске астрономије и астрологије. Месечеве станице представљају звезде и астеризме у близини еклиптике у којима се Месец привидно налази сваке ноћи на свом кретању по небеској сфери, а њихова имена на арапском су: *aš-Šaraṭān, al-Buṭayn, at-Turayyā, ad-Dabarān, al-Haq'a, al-Han'a, ad-Dirā', an-Naṭra, at-Tarf, al-Ġabha, az-Zubra, aš-Šarfa, al-'Awwā', as-Simāk, al-Ġafr, az-Zubānān, al-'Iklīl, al-Qalb, aš-Šawla, an-Na'ā'im, al-Balda, Sa'd ad-dābiḥ, Sa'd bula', Sa'd as-su'ūd, Sa'd al-'aḥbiya, al-Farġ al-'awwal, al-Farġ at-tānī u Baṭn al-ḥūt*. Месечеве станице су се, изједначене с кишоносним звездама⁵³, доводиле у везу с временским приликама, вегетацијом, понашањем животиња и људи, разним активностима и здрављем.

Овај астрометеоролошки систем, и старији и новији, је познат као *al-'anwā'* што је множина од арапске речи *naw'* којом се означава период сваке од ових звезда. У најпознатијем средњовековном речнику *Lisān al-'arab* се наводи да *naw'* представља звезду у чије време пада киша (Ибн Манзур 1955–1956: I/178), а у неким дијалектима и у поезији реч *naw'* значи "киша", "облак" или "олуја" (Рашед 2005, 2; Пелат 1955, 18). *Naw'* средњовековни лексикографи дефинишу као "залазак једне звезде која припада Месечевим станицама на западу у зору и истовремени излазак звезде у опозицији, а то је друга звезда која је наспрам прве, на истоку (Ибн Манзур 1955–1956, I/175)." Поред тога што означава цео систем, множина *al-'anwā'* је и име веома популарном лексикографско-књижевног жанра средњег века у оквиру ког су се дела бавила астрометеоролошким праксама (Гиб 1986, 523). Овај жанр би могао да се сматра претечом алманаха. Поред делимично или потпуно сачуваних трактата у оквиру овог жанра, практично занење о *al-'anwā'* је остало сачувано у неким племенима, код помораца и делимично измењено код народа који су се нашли у оквиру халифата и данас се углавном називају Арапима (Пелат 1955, 34).

3. AL-'ANWĀ' У КАТАРУ ДАНАС

Подаци о цикличности годишњих доба и њихова веза са позицијом небеских тела су на Арабијском полуострву стари преко хиљаду година и налазе се у речницима, колекцијама поезије, народним причама о звездама и астрономским табеларним календарима. Током средњег века, трагови народне астрометеорологије и етноастрономије су се нашли и у математичко-астрономским трактатима. У жељи да истакну своју везу с прошлим праксама, посебно бедуинским пре и непосредно након оснивања ислама, Катар, као и друге заливске земље, покушава да очува и оживи неке од традиционалних пракси, укључујући народне календаре и познавање звезда голим оком.

У *Трактату о звездама стајачицама* из X века Абдурахман ел Суфи каже да и домаћице у својим домовима знају народна имена за скупину од три звезде

53 Звезде и астеризме *al-'anwā'* смо решили да преводимо као кишоносне звезде због везе термина с кишом и донекле по узору на сковане термине у немачком и енглеском језику – Unwettersterne и weather stars.

у сазвежђу Лире (Суфи 1981, 18). Овај астеризам који су Арабљани називали Троножац се не истиче посебно на звезданом небу. Чак и да Суфи претерује у својој тврдњи, народ је вероватно добро познавао небески свод и народна имена за звезде и астеризме. Данас то, наравно, није тако. Старије генерације које су препознавале и могле да именују најсјајнија тела нестају. Последњих година су, према Вариску, нека знања о звездама сачувана у мемоарима старца из залива (Вариско 2022, 1, 2), али је јасно да је све што се преноси усмено склоно променама и интерпретацијама, па се истоветност с праксама преисламске Арабије никако не може гарантовати.

Алманаси данас нису потребни исламском живљу да би се знало тачно време молитви или почетка рамазанског поста, а подаци о временским приликама су задатак савремене метеорологије. Ипак, и даље постоје традиционални алманаси који су један од покушаја очувања кутлурног наслеђа. Они се као и раније исписују по узору на средњовековна дела. Многи аутори цитирају *Kitāb al-'anwā'* који је написао Ибн Кутајба 879. године или слична дела Кутајбиних савременика⁵⁴ притом преносећи информације о изласцима и заласцима Месечевих станица, годишњим добима, активностима пастира и земљорадњи које су биле релевантне у IX веку не трудећи се да осавремене податке. Неки од алманаха и календара који су објављени и стекли су одређену популарност у Катару су: Ујунијев *Taqwīm al-'Uyūnī* који је објављен у Катару 1960, али су подаци за 1906. годину; алманах Мухне Рашида ел Асирија из 2008. године *Dalil an-nuḡūm fi samā' Qatar wa-l-Ḥalīḡ* и Хуваријев алманах на енглеском и арапском који је објавила Фондација културног села "Катара" 2016. године *Solar Calendar of the Constellations in the State of Qatar*. Неке информације које се тичу астрометеорологије и народне арабљанске астрономије се могу наћи у делу Абдулаха ибн Фахда ел Маликија из 2013. године, мада се дело пре свега бави ловом на бисере у заливу и календаром звезде Канопус (Вариско 2022, 25, 60, 63-65, 100).

Свакако најпознатији катарски алманах који је популаран у читавом заливу је алманах шејха Абдулаха ел Ансарија. Као младић је ронио у лову на бисере и због тога развио интересовање за астрономију и традиционална годишња доба. Након школовања у Саудијској Арабији, вратио се у Катар и наставио да објављује алманах који је започео његов отац Ибрахим ел Ансари. Алманах је објављиван од 1957. до 1989. Његов син је наставио да га објављује до данас (Вариско 2022, 63), а у Ансаријево име је основани и Центар за исламске студије, удружење које носи његово име као и Кућа теквима или календара чији се рад може пратити на званичној интернет страници удружења⁵⁵. На слици 1 је приказан изглед календара за 18. мај 2025. године.

У наставку ћемо навести неке од најзанимљивијих уноса из Ансаријевог алманаха за 1986/1987. годину⁵⁶.

54 Треба напоменути да ово преписивање података из старијих дела која се сматрају најбољим примерима из одређене области није својствено само за катарске алманасе већ за читав арапски свет и за готово све гране науке. Оригинално се у арапској књижевним и научним жанровима није дефинисала као данас. Копирање нечијег рада се сматрало углавном указивањем поштовања и признањем ауторитета у одређеној области.

55 <https://www.qatarch.com/home>

56 Нажалост, ни један Ансаријев алманах нам није био доступан пошто не постоје у

at-Turayyā (Плејаде, Влашићи)

Изази 7. јуна у зодијакалном месецу Близанаца и најпознатија је од свих Месечевих станица. На небу делује бледо због звезда које су груписане заједно. Када изађе, плодовима воћа више не прети никаква опасност. И у хадисима⁵⁷ се помиње да када Плејаде изађу, повлачи се све што је штетно и на земљи је благодатање. Због сувог времена ране брзо зарастају, па се саветује обрезивања дечака ако је то могуће (и ако је по Божијој вољи).

aṣ-Ṣarfa (Денебола)

Изази 2. октобра у зодијакалном месецу Ваге. То је једна сјајна звезда са мањим звездама око себе. Њено име значи "промена" јер доноси промену времена. С њеним изласком се смањују врућине, а са заласком мразеви. Доноси благодет јер с њом почиње кишни период *wasmī*. Тартуфи, трава и цвеће почињу да расту. Препоручује се да се пију топли напци и једу топла јела, а забрањени су плави патлиџан и јунетина.

Слика 1. Ансаријев календар за недељу, 18. мај 2025. или 20. зулкаде (ар. *dū-l-qa'da*) по хиџретском календару. Шест сатница означава излазак Сунца и пет дневних молитви.

У реду који показује зелена стрелица стоји да је у питању седми дан кишоносне звезде/Месечеве станице *aṣ-Ṣaraṭān*, 28. дан Бика и 268. дан по календару звезде Канопус. Плава стрелица показује на податак из аламанаха да се завршавају кише годишњег доба *aṣ-ṣayf* – мада се тако назива лето у савременом арапском, у овом случају се односи на име једног од шест традиционалних годишњих доба.

Извор: <https://www.qatarch.com/>

дигитализованом облику, па смо морали да се ослонимо и цитирамо Вариско 2022, 291-300.

57 Орална традиција или анегдоте које садрже речи, дела или прећутна одобрења посланика Мухамеда. Поред Курана, хадиси су за већину муслимана, најпоузданији извор верског и моралног учења и шеријатског права.

as-Simāk (Клас)

Сјајна, усамљена звезда која је Месечева станица се назива *as-Simāk al-ʿaʿzal*. Излази 28. октобра у зодијакалном месецу Девике. Уз Божију вољу ће бити пуно кише, али биљка по имену паџ расте у ово време и изазива болест и тровање код камила које је поједу. Препоручује се сејање озимих усева.

al-Qalb (Антарес)

Излази 19. децембра у зодијакалном месецу Стрелца, а од 22. децембра је у Јарцу. Дан се скраћује, а ноћ постаје дужа. Неки људи сматрају да не ваља путовати у време изласка ове звезде ако је Месец у опадању, али ислам не признаје ово веровање осим ако се путовање не препоручује због хладноће и леда. У хладнијим крајевима се никакви усеви не саде због јаке зиме и престанка кружења сокова у корењу. Увек траје четрнаест дана.

al-Farg al-ʿawwal (α i β Pegasi)

Излази 3. априла у зодијакалном месецу Овна. Јабукe и бадеми формирају плодове, али је могуће да их хладноћа оштети. Пиринач се сеје, а жање се пшеница. Прехладе и главобоље се јављају. Забрањено је конзумирање усољене рибе.

4. ЗАКЉУЧАК

Јасно је да у данашње време не постоји потреба за познавањем звезданог неба. Довољно је уперити мобилни телефон ка небу и апликација ће нам имenovати све сјајне тачкице. Муслимани имају апликације које их обавештавају о тачном времену дневних молитви и о најбитнијим датумима хиџретског календара. На апликацијама је могуће пратити изласке и заласке небеских тела, ако је та информација потребна. Временске прогнозе су свуда око нас: у новинама, на мобилним телефонима, телевизији, билбордима. Наравно да ни становништво заливских земаља више нема практичну потребу за традиционалном астрономијом, астрометеорологијом и подацима из аламанаха који су ионако углавном застарели и нерелевантни.

Да ли је онда могуће говорити о астрометеоролошким системима, кишонским звездама и Месечевим станицама као нематеријалном културном наслеђу Катара и других заливских земаља?

Неко би рекао да по дефиницији културног наслеђа практиковање у прошлости није довољно, али министарства Катара с поносом истичу ова знања као део своје културе. Новац се улаже у научне симпозијуме, промовисање народне астрономије и претраживање рукописа из приватних колекција, а алмaнаси се и даље објављују као сећање на нека давна времена. Међу најстаријим становницима знања о *al-ʿanwāʾ* и даље живе, користе се римоване изреке везане за временске прилике и кишоносне звезде, а у другим, ужим круговима, су ова знања оживљена захваљујући растућем интересовању за етноастрономију. Чак ће се каткад и у некој временској прогнози на телевизијама поменути који је *pawʾ* у току и какво се време очекује због тога.

С обзиром да због касног записивања, цензура, измена које су научници унели, као и карактеристика књижевно-научног стила када је у питању народ-

на астрономија, не можемо са сигурношћу утврдити ни порекло *al-'anwā'* система, ни варијације које су сигурно постојале међу племенима на одређеном подручју, ни колико су се заиста у свакодневном животу ове праксе користиле, данашње познавање ове теме, у време када ништа од овога није заиста потребно просечном становнику Катара, сматрамо довољним да се Месечеве станице и кишоносне звезде, заједно са народним календарима, убрајају у културно наслеђе.

ЛИТЕРАТУРА

- Varisco Daniel M.: 1987, The Rain Periods in Pre-Islamic Arabia, *Arabica*, 34(2), 251–266.
- Varisco Daniel M.: 2022, *Seasonal Knowledge and the Almanac Traditions in the Arab Gulf*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Gibb A. R.: 1986, *The Encyclopaedia of Islam*, Volume 1, Leiden: Brill.
- Ducène J. C.: 2016, La météorologie chez les Arabes: entre Aristote et les étoiles Jean-Charles, P.S. Filliozat & M. Zink (ed.), *Tempus et Tempestas*, Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.
- Ibn Manẓūr: 1955-1956/1290, *Lisān al-'arab*, Bayrūt: Dār ṣādir.
- King David A.: 2000, Mathematical Astronomy in Islamic Civilisation, H. Selin (ed.), *Astronomy Across Cultures: The History of Non-Western Astronomy* (585-613), DOI: 10.1007/978-94-011-4179-6.
- Kunitzsch Paul: 2016, *The Arabs and the Stars: Texts and Traditions on the Fixed Stars and Their Influence in Medieval Europe (Variorum Collected Studies)*, London & New York: Routledge.
- Pellat, Ch.: 1955, Dictos rimés, anwā' et mansions lunaires chez les Arabes, *Arabica*, 2(1), 17-41.
- Rashed, R.: 2005, *Encyclopedia of the History of Arabic Science*, Volume 1, Electronic edition, Taylor & Francis e-Library.
- Суфи ('Abd ar-Raḥmān Aṣ-Ṣūfī): 1981/986, *Kitāb ṣuwar al-kawākib at-tamāniya wa al-'arba'in*, Bayrūt: Dār al-'afāq al-ġadīda.

FOLK'S ASTROMETEOROLOGY (*AL-'ANWĀ'*) AS PART OF QATAR'S CULTURAL HERITAGE

This paper explores the past and present of astrometeorological knowledge in the Gulf region, with a primary focus on Qatar. It aims to elucidate the system of astrometeorological practices known as *al-'anwā'*, the scope of the scientific and literary genre that developed around this system, and its relationship to what is now referred to as almanacs. To determine whether folk astronomy and meteorology continue to thrive among the people of Qatar to the extent that they can be considered part of the intangible cultural heritage, we will examine some of the most notable contemporary Qatari almanacs and other works that contain similar information.

Keywords: astrometeorology, ethnoastronomy, *al-'anwā'*, Lunar stations, weather stars, cultural heritage, Qatar